

címen is emlegették) 1813. január 17-én bemutatta a pesti színtársulat, Kultsár a Hazai Tudósítások 11. számában szolt is az előadásról, de sem ő, sem az almanach nem nevezte meg a szerzőt, s az mindeddig ismeretlen volt. A *Hárfa Szigetnek*, a *Jazid Ilderumnak*, a *Dévényi Ceciliának* és a *Rásdának* sem írásáról, sem előadásáról nem ismeretes semmi más adat. A *Saidár és Rurikkal*,¹ a nyomtatásban megjelent *Árpádi házzal* és a Széchenyi-könyvtár kéziratárában levő *Velencei Péterrel*² együtt így Bárány Boldizsárnak már 10 drámájáról tudunk.

Grusz Antal a címjegyzék megjelenésekor még egyetemi hallgató volt. Csak 1816-ban fejezte be tanulmányait s mindjárt ez évben a magyar törvénytudomány helyettes tanára lett az egyetemen. Már 1820. április 6-án meghalt. Szépirodalmi munkásságáról és a színtársulattal való kapcsolatáról eddig nem esett szó. Az *Erbia* nyilvánvalóan Pálffy Sámuel hosszantartó népszerűsége jutott azonos című regényének³ (1. kiadása 1805-ből) feldolgozása volt.

WALDAPFEL JÓZSEF.

ÁMOR ÉS A' HALÁL.

Verseghy ily című költeményéről annyit állapított meg legutóbb Gálos Rezső (IK. 1933. 100. l.): «Latin forrásra vall, hogy a költeményt Baróti Szabó Dávidnál is megtaláljuk, elsőzben a *Vers-Koszorúban*» — s megjegyzi, hogy ez utóbbinak versét «Császár Elemér is görög származású latin epigramma fordításának tartja.» Valóban mindkét költő latin eredeti nyomán dolgozott, de az igen sokszor megverselt ötlet más-más — azt hiszem határozottan megjelölhető — latin feldolgozása után.

Ez az ötlet is, mint annyi más, Alciatus páratlan népszerűségű s mondhatni műfajt alapító jelentőségű emblémái közt terjedt el Európa-szerte. Mint a többiek jelentékeny részét joggal, ezt a *De Morte et Amore* c. (az 1531. évi első kiadásban 65.) emblémát is már az első tudós Alciatus-magyarázó, Claudius Minos (Mignault) 1573-ban valami görög forrásból eredőnek tartotta, s e vélemény határozott állításként később is többször fölmerült. A valóságban azonban sehol sem található ily görög szöveg, sem epigramma, sem mese. Alciatus ötlete valószínűleg Seraphino dell'Aquila XV. századi olasz költő Cupidóról és Atroposról szóló elbeszéléséből származott; ott azonban még nem nyílcseréről van szó, csak Atroposnak szolgáltatja ki Cupido a maga nyilait; Seraphinót követte Jean Lemaire belga költő, ezt meg Joannes Secundus.⁴ Alciatus emblémájának elterjedését azonban már nehéz mindenüvé követni; hiszen egész gyűjteményének is kb. 150 lenyomata és teljes fordítása ismeretes, köztük 130 az első hét évtizedből,⁵ magának ennek

¹ Sűgópéldánya megvan a Nemzeti Színház könyvtárában.

² V. ö. Vértesy Jenő, *Bárány Boldizsár ismeretlen drámája*. Irodalomtörténet, 1912.

³ V. ö. Heinrich Gusztáv: *Erbia és Zomilla*. EPhK. 1901.

⁴ V. ö. Rubensohn M.: *Griechische Epigramme u. andere kleine Dichtungen*. ... LXVI lapját.

⁵ V. ö. (többek közt) Rubensohn, i. m. LXXVII. l.

az emblémának pedig igen sok feldolgozása, a teljes fordítások darabjain kívül is, az újlatin, német, holland, svéd, francia, olasz, spanyol, angol stb. irodalomból egyaránt.¹ A nem fordítás szándékával készült feldolgozások, mint a hasonló ötletek rendszerint, tovább színezik a történetet, részletesebben kiterjeszkedve oly körülményekre, amelyekről Alciatus nem szól (itt pl. a közös szállásra térés, majd a csere időpontja és okai, stb.). De olyanok is akadtak, akik az epigrammatikus tömörségben akarták felülmúlni Alciatust s felére rövidítették az elbeszélést; akik később ily rövidebb változatból merítették, azoknál már természetesen nemcsak hővitések fordulnak elő Alciatushoz képest, hanem oly nála említett körülményeknek másokkal való helyettesítése is, melyeket közvetlen mintájuk elhagyott.

Az egyes változatok említett eltérései alapján leszarmazásuk többnyire megállapítható. Így Verseghyről kétségtelen, hogy Sautel J. P. francia jezsuita poéta *Lusus poetici allegorici* c. előszőr 1656-ban, de a XVIII. század folyamán Nagyszombatban is ismételten kiadott kötete I. könyvének 6. elegiájából készítette a maga énekét. Minthogy Verseghy-kiadásában Császár Elemér, az újabb pótlásokban Gálos Rezső is rendszeresen közölte a biztosan megállapítható forrásokat, álljon itt Sautel verse is, a hozzátartozó erkölcsi *Apodosis allegoriae* nélkül, mivel ezt Verseghy is teljesen mellőzte; kiemelem a szövegben azokat a szavakat, amelyek leginkább mutatják, hogy V. forrása S. feldolgozása volt.

Mortis et Amoris foedus.

Dulcia tranquillae pepigerunt foedera pacis, Et Mors, et penna praepete pulcher Amor. Ibantque assuetis armis instructus uterque :	
Mors sua tela, comes tela gerebat Amor. Dumque iter accelerant ambo, solantur euntes Alternata facilem garrulitate viam.	
Nam quamquam teneris infans videatur in annis ; Est tamen arguta voce disertus Amor.	
Interea clauso vesper procedit olympo, Et placida suadent astra quiete frui.	(El-setétedvén)
Divertere via pariter, tectoque sub uno :	(egy hajlék alá)
Unus, qui geminos excipit, hospes erat. Mox ubi se modicae recrearunt munere mensae, Fortuito pharetram deposuere loco.	(le-rakják íves tegzjeket)
Inque vicem pariterque data, acceptaque salute Compositi thalamis conticuere suis.	
Jam medium nox atra polum subvecta tenebat, Vox hominum auditur nulla, nec ulla canum, Ecc' tibi verso bipatentes cardine valvae, Non expectato concrepuere sono.	(éjfél üdején)
Examines trepidare metu, longa atria circum, Et ruere ancipiti, qua data porta via.	(zördülés történik) (fel-ijjed)
Dum fugitant, repetuntque suam sibi quisque pharetram, Alter in alterius spicula forte ruit.	(kettős ösvényre) (tegzéhöz kapkodik)

¹ V. ö. az *Euphorion* III., IV., V. és VI. évfolyamában Köhler, Bolte, Minor, Sauer, Horner és Keller nagyszámú adalékát.

Mortis amor pharetram sumpsit, Mors
[sumpsit Amoris, (Amor Halálnak tegzőt,
 Morsque suam falcem mutat, Amorque facem. *Halál viszontag Amorsí...)*
Mors et Amor varias corripuere vias. (hajnalkor)
 Et modo *mutatis* facta in contraria *telis,* (idegen nyilakkal)
 Sauciat haec Juvenes, sauciat iste senes.
 Hinc datur humanae ludibria cernere vitae,
 Et rerum inversas discere posse vices.
 Cur *Juvenis* praereptus *obit* florentibus annis?
 Cur flagrat *infami turpis amore senex!* (...a' tsúf szerelemre)
 Scilicet ex illo jam tempore vibrat Amoris
 Spicula Mors, vibrat spicula Mortis Amor.

Verseghy feldolgozása műfaji okból is rövidebb eredetijénél, meg azért is, mert Sautel nagyon is bőbeszédű s a versforma gyakran ismétlésekre kényszeríti. De mindaz, ami Verseghynél többlet Alciatushoz képest, Sautelből ered és egy más ismert feldolgozásban sem — a Sautelből eredő, különben is későbbi német változatokban sem — található meg annyira hasonló formában: a körülmények megjelölésében való bővítményeken kívül a kifejezés-módra, jelzőkre stb. is áll ez. De e kapcsolatban rámutathatók arra is, hogy Verseghynek még egy költeménye ered közvetlenül Sautel említett verskötetéből: *Egy Fülemléről és a' Hárfásról*. Gálos idézett értekezésében kétségkívül helyesen származtatta a költeményt a Strada jezsuitától bemutatott dalmokversenyben (1617.) Castiglione ajkára adott *Certamen poetae et philomelaet*-ből, melyet nálunk is közölt Molnár János (1783.). De ezt a tárgyat is megpróbálta kétségkívül Strada nyomán — a maga ízlése szerint s az elegia formájában előadni Sautel is. Hogy Verseghy előtt, ha talán ismerte is a másikat, inkább Sautel állt, azt legjellemzőbben költeményeik kezdete mutatja, már a színhely leírása is, de legfőképp az, hogy náluk már a hangolásnál kezdődik a verseny, míg a Strada-féle szövegben erről nincs szó. A verseny további menetéből már kevésbé lehet jellemző részleteket kiemelni, mivel Verseghy csak röviden jelzi a főfordulatokat, s azok maguk kb. azonosak a két latin szövegben, de mindkettő részletesen kiszínezi valamennyit. Éppen ezért elegendő V. forrásának bemutatásául is, a leszármazás igazolására is Sautel elég hosszú versének kezdete s a hozzájáruló epitaphium utolsó distichona; ez u. i. ugyancsak forrása V. költeménye befejezésének. Sautel költeménye kötetében a legutolsó, a III. könyv 10. elegiája:

Philomela in certamine moriens.

Nobilis arborea nuper citharoedus in umbra
 Fallebat placidis otia blanda modis:
 Doctaque mobilibus moderans modulamina plectris,
 Ingeniosa suum dextra tenebat ebur.
 Vix pepulit, tremulo salientis pollicis ictu,
 Fila locuturae concilianda lyrae.
 Vix bene, verticulis suprema in parte rotatis,
 Judice discordes temperat aure fides;
 Audiit argutae resonabilis hospita silvae;
 Audiit Aonii Dux, Philomela, chori.

Et prope succedens, numerosis abdita ramis,
 Auditos memori ruminat aure sonos.
 Inscius audiri fidicen sua barbita, crispas
 Languidus ignava tinnula fila manu.
 Mimula respondet citharae philomela: modosque,
 Quos digitis lyricen, gutture reddit avis.

 Hospita frondosae moriens citharistia silvae,
 Non poterat tumulo commodiore frui.

A latin vers elejéről hiányzik a személyes vonatkozás: nyilván, — amint már Császár Elemér is gyanította, csak V. vitte be a költeménybe. Egyébként is mindkét Sautel-költemény átdolgozása teljesen beleillik V. állandó énekszerző eljárásának keretébe: itt is azzal a szabadsággal jár el, költ újra, mint máskor, itt is, mint legtöbb versében, a német Gesellschaftslied, főleg az anakreontikusok modorában verseli meg bőbeszédűbb forrása tárgyait. Van még egyébként egy harmadik költeménye is, amelynek pusztá ötletét talán szintén Sautel olvasása támasztotta benne. Ez *A'Rósa* (15.) Sautel II. 7. *Rosae martyrium sive rosa in cono distillatorio lacrymans* c. költeményében u. i. a róza panaszolja, mikor olajat sajtolnak belőle, mennyi veszedelme van az ő életének; V. rózsáját a szél tépi meg.

Baróti Szabó is jól ismerte Sautelt, sőt épen legelső lusus-át (*Musca in lacte naufraga*) le is fordította. *Az Halál- és Kupidóról* (korábbi címe: *Az halál és szerelem*) szóló epigrammáját azonban nem Sautel, de nem is Alciatus nyomán írta; az övének terjedelme ez utóbbinak is csak fele, és semmi oly mozzanat nincs benne, amely ne volna meg már Alciatusnál. Rövidség tekintetében is, egyes szavaiban is ahhoz az azonos terjedelmű epigrammához áll közelebb, amelybe a firenzei Dactius (Dazzi) András, XVI. századi humanista próbálta Alciatus ötletét szorítani. Álljon itt Dactius epigrammája s utána B. Szabóénak legkorábbi változata, minthogy ez áll legközelebb hozzá; a változtatások távolodó irányba maga is megerősít az eredeti megállapításában.

Nactus idem hospitium noctu cum Morte Cupido,
 Mutatis temere mane abeunt pharetris.
 Haec dolet invalidis dare sese vulnera, fortes
 Ille mori, dubius suscitavit arma dolus.
 Pugnantes dirimit Nemesi: male perdita cesses,
 Summa hominem fugiant haec mala, Mors et Amor.
 (A. D. patricii et academici Florentini poemata.
 Florentiae 1549.)

A' vendég-fogadón Halál bé-szálla 's Kupidó;
 És egymás mellé nyílaikat letevék.
 El-válnak reggelre; 's mivel még volna setétség,
 Ennek amaz ragadá nyíllait, annak emez.
 Több Öreget sebesít nyíllával azólta Kupidó
 S meg több Ijzat Halál nyíla halomba le-ver.

Ha valóban a közölt epigramma volt B. Szabó eredetije, nála az első két distichon tartalma nyúlt háromba, s az új csattanót el is hagyta, megtartván az eredeti terjedelmét. Dactius verséhez különben igen könnyen

hozzájuthatott, hiszen főleg épen a jezsuita poéták mögött ott volt az egész újlatin költészet, annak gyűjteményeit állandóan forgatták; Dactius verse is megvan a *Delitiae CC Italarum poetarum* I. kötetének 889. lapján. De maga B. Szabó is fordított más XVI. századi olasz humanista verset is, így Sannazar egy latin epigrammáját is — Rájníssal vetélkedve.

WALDAPFEL JÓZSEF.

PETELEI ISTVÁN LEVELEI GYULAI PÁLHOZ.

Ha Peteleinek ezt a pár Gyulaihoz írott levelét olvassuk — a Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattára őrzi őket a Gyulai-hagyatékban — meglep elsősorban a levelek őszinte, mindent feltáró hangja, mely azt bizonyítja, hogy írójuk teljes bizalommal vetette alá magát Gyulai legszigorúbb ítéletének is. Érdekes még a levelek rapszódikus, nyugtalan, sőt ideges stílusa: rövid, sokszor össze nem függő sorok, melyekből egy lelkileg gyötört, — írja is, hogy beteg — lélek szól hozzánk. Hogy Gyulai nem volt valami jó véleménnyel az akkor épen Peteleitől «divatba» hozott rövid lélegzetű «rajz»-formáról, arra a levelekből is lehet következtetni. Gyulai nem írt soha Peteleiről. Novellát azonban négy ízben¹ is közölt tőle s két könyvéről íratott bírálatot.²

1.

Nagyságos Uram!

Kérem fogadja el tőlem e könyvet³ s ne tekintse elbizakodottságnak, hogy el merem küldeni.

A legjobb amit én adhatok s én nem tudom egyébbel kifejezni Nagyságod iránt való hálámat azért, hogy figyelmére méltatta munkálkodásomat s hogy tanácsolt, tanított.

A legmélyebb tisztelettel:
Petelei István.

Kolozsvár, 1881 19/XII

2.

Kolozsvártt, 1885 Május 26.

Nagyságos Uram! Ezt a Tolstoj féle címnélküli regényt (nem is regény ez, hanem olyan kis féligaz, félköltött apróságokból, csodaszép apróságokból álló «beszéd» cyklust) én közöltem a kol. közlönyben.

Bizony olyan hangulatos dolog a milyent mi nem tudunk csinálni. Egész tanfolyam a tanulni vágyó sok sok magyar irkafirkálóra.

¹ *A kapu be van zárva.* (Elbeszélés.) Bpesti Szle. 1885. 42. köt. 111—129. l. — *Jetta.* (Beszély.) U. o. 1887. 51. 88—112.; 258—281. l. — *Felhők.* (Beszély.) U. o. 1896. 85. köt. 276—291. l. — *Menekvés.* (Beszély.) U. o. 1897. 86. köt. 69—86. l.

² A *Fülemüléről* —z— jegyű bíráló a Bpesti Szle. 1888. 56. köt. 146—147. l. — A *Jettiről* —r. jegyű bíráló u. o. 76. köt. 458. l.

³ *Keresztek.* 1881.

Helmeczi ur a ki fordította, úgy kívánja, hogy én küldjem el Nagyságodnak kérve, hogy válaszoljon szándéka iránt. Kérem is.

A czimnélküli regényhez bevezetést kellene írni. Helmeczi azt is elvégezhetné. A regény megszakad — mint az Anyegin — e félbeszakítás történetét tán elkellene mondani.

Ha Nagyságod kegyes lesz válaszolni a levelét majd én juttatom a Helmeczi kezébe.

Nagys. Gyulai Pál ur.

Mély tisztelettel
Petelei István.

3.

Nagyságos Uram!

Örvendek, hogy közli Jetta czimű elbeszélésemet.¹ Ha megtehetné Nagyságod, hogy a Decemberben megjelenő (januariusi) számba adja, hálásan venném.

Köszönöm az utasításait.

Bebizonyítom, hogy gondolkoztam felette.

Ha Nagyságodnak nem alkalmatlan a honorarium elküldése köszönettel fogadom.

Kolozsvár, 1886 22/8.

Mély tisztelettel
Petelei István.

4.

Méltóságos Uram!

Ezt az apróságot azért küldöm Méltóságodnak, hogy az emlékezetébe juttassam magamat. Tartok attól, hogy nevémet is elfelejtette.

Ez rövid, s a műfajt, tudom, nem igen szereti Méltóságod. Mégis elküldöm. Ha nem használhatja is, tán megbecsül azzal, hogy elmondja, mint régebben, a véleményét.

Évekig nem tudtam dolgozni. Beteg voltam. Nehány hónap óta ismét írok. Ime azzal ünneplek, hogy búsitom Méltóságodat. Kérem vegye szívesen.

Mélyen lekötelezett hive

Maros-Vásárhely 1895 Jan 20

Petelei István.

5.

Méltóságos Uram! Kérem, méltóztassék az elbeszélésem kéziratát nekem vissza küldeni. Szükségem van rá; és igen súlyos büntetés volna visszaküldésének megtagadásával az a bátorságom, hogy Méltóságodnak elküldtem. A kézirat 5 hónap óta vár sorsára Méltóságodnál. Ne méltóztassék rossz néven (venni) ha másodszer sürgetem a visszaküldését, de most szükségem van rá.

Maros-Vásárhely 1895 Majus 24

Mély tisztelettel
Petelei István.

6.

Méltóságos Uram!

A «Becsületet» nem küldöm el.

Nem tudom úgy megírni, hogy Méltóságodnak küldhessem el. Mélyen köszönöm, hogy véleményyt irt róla. Javamra fordítom.

¹ Budapesti Szle. 1887. 51. köt.

Itt egy uj. Ezt én inkább szeretem. Ugy lehet tévedek. Hálára késztet ha tán arra méltat, hogy meg írja a hibáit.

Méltóságod írta meg, hogy soronkívül elolvassa. Kérem olvassa el s igen örvendek rajta, ha türethetőnek találja.

Kérem méltóságodat, tartson meg jóindulatába ezutánra is. Senki sincs hálásabb szívvel eddig is mutatott érdeklődéséért, mint én.

Az írás ocsmány. Nem tudok másképen. Ha esetleg szedés alá kerül, kérem engedje meg, hogy a corrigálást én végezzem el.

Petelei István.

Maros-Vásárhely 1895 December. 10.

7.

Méltóságos Uram! Megigértem, hogy ha jobbat írok annál az elbeszélésnél a mit küldtem — felecsérem. Beváltom. Ez, tudom inkább sikerült, mert egyszerűbb s világosabb.¹

Ha igaz ez, kérem méltóztassék ezt használni. A másikat személyesen veszem át e hónap végén, mikor Bpestre kell utaznom.

Bocsánatot kérek ezért a sok zaklatásért s az én ocsmány betűimért, a miknél már nem tudok jobbat vetni. Hálásan venném ha a korrekturát elküldetné méltóságod, hogy a szedést javítsam át.

Mély tisztelettel
Petelei István.

Maros-Vásárhely 1896 Január 21.

8.

Méltóságos Uram!

A Kemény Zsigmond Társaság nagygyűlésén (május 31 én) felolvastuk Longfellow szép versét a «Morituri salutamus»-t² Szász Béla ur küldte nekünk, mi a felolvasásunkról való nyomtatott értesítő(jé)be, mint, mindent, a mit ott olvastak, kinyomattuk. Most értesülök, hogy a vers kiadásának a joga a Kisf. Társ.-ot illeti. A verset kiszedtettük s össze is van állítva, de előbb illendőnek tartom kérni Méltóságodat, ne akadályozza meg a vers kiadását. A füzet (fájdalom) amugy is kis körbe terjed 300 példányba jelenvén meg, tán nem vágunk nagy rendet a Kisf. Társ. mezőjébe s az Értesítő megjelenését lehetetlenné tenné a Méltóságod tiltó szava.

Méltóságod mindenesetre láthatja, hogy jóhiszemüleg tettünk s nem akarunk szánt-szándékkal kárt tenni a Kisf. Társaságnak.

Alázatos tisztelettel

Szováta. 1896. Jun. 9.

Petelei István.

9.

Méltóságos Uram!

A mult esztendőben arra méltóztatott utasítani, hogy előre értesítem, ha megírott dolgozatom lesz. Alásan kérem hát, ha lehetséges, Április hónapra kegyeskedjék nekem helyet adni, mert egy (tán kétszámra való) elbeszélésem március hónapban készen lesz. Azon vagyok, hogy a B. Sz.-be való legyen.

¹ *Felhők.* Bpesti Szle. 1896. febr. sz.

² Megjelent a Bpesti Szlében is. 1885. 42. köt. 131—139. l.

Ezutánra is Méltóságod hajlandóságába ajánlom magamat, ki a legmélyebb tisztelettel

vagyok

Méltóságodnak

Maros-Vásárhely, 1898 Január 20.

Petelei István.

Közli: KOZOCSA SÁNDOR.

TÖRÖK KÁROLY LEVELE GYULAI PÁLHOZ AZ 1874-ES (GREGUSS-GYULAI-FÉLE) PETŐFI-KIADÁS ÜGYÉBEN.

Az alábbi rendkívül érdekes és művelődéstörténeti szempontból is jelentős levél Gyulai Pál akadémiai titkári szobájának papírkosarában hevert, ahonnan Jónás Károly akadémiai gondnok úr mentette meg s volt szíves rendelkezésemre bocsátani. Benne nemcsak az 1874-es Petőfi-kiadás¹ ma már teljesen feledésbe merült irodalmi pöre van, ha egyoldalúlag is, de azért érdekesen bemutatva, hanem a levél végén Gyulai személyi, ill. családi kapcsolataira vonatkozólag is találunk egypár egészen új adatot. Még csak annyit kívánok megemlíteni a levél írójáról, Török Károlyról, kinek neve Szinnyei *Életrajzi lexicon*ában² is szerepel, hogy szegény iparos-családból származott; szülői iskoláztatni nem tudták és ezért kanásznak adták, de a fiú semmi hajlamot sem érzett erre a pályára, folytonosan tanult, képezte magát, sőt nyomorral küzdve iskoláit is elvégezte. Később cikkeket is írt több korabeli folyóiratba (így Arany Koszorújába), halála után (1875) barátai költeményeit és novelláit összegyűjtötték és kiadták.³

Hód-Mező-Vásárhely, 1874. sept. 2.

Igentisztelt Gyulai úr!

Reménylem, megbocsát, hogy most midőn a fehérvári ünnepély izgalmaim s az utazás fáradságait jóformán még ki sem pihente, igénytelen soraimmal háborgatom. Szolgáljon azonban mentségemül, hogy nem a magam ügyes-bajos dolgairól, hanem egy mindnyájunkat érdeklő tárgyról akarok egyet-mást elmondani.

A napi lapok említették, hogy Petőfi költeményeinek teljes kiadása szeptember elejére megjelenik. Ohajtom, hogy ama lapok mellett, — melyek Gregusst e kiadás körül követett eljárásáért már idő előtt és méltánytalanul megtámadták; s ha majd a könyv piacra kerül, szintén hozzá szólanak, — a Budapesti Szemle is hallassa szavát. — Azoknak, úgy hiszem, most is az lesz a kiadás ellen legfőbb kifogásuk, hogy ama néhány költemény a kötetből kimaradt; arra, hogy a szerkesztő más irányban eleget tett-e kötelességének, aligha gondol közülök csak egy is. Épen ezért szeretném, ha valaki az említett folyó iratban már előre e kiadást, csupán magát a

¹ Petőfi Sándor *Költeményei*. 1874. Athenaeum.

² Szinnyei József: *Magyar Írók*. XIV. köt. 499—500. h.

³ Török Károly *Munkái*. Szeged. 1876.

könyvet bíráló alá venné, hogy annak hiányait kimutatván, észrevételeit egy későbbi kiadásnál használni lehessen. Ugy is tudom, hogy Gyulai úr nem sokára Petőfi élet- és jellemrajzát vagy legalább ez utóbbit, adott szavához híven, külön cikksorozatban mutatja be a Szemle olvasóinak.

Több szem többet lát, mondja a magyar közmondás. E pár lapra terjedő jegyzeteimmel nem akartam mást elérni, mint azt, hogy a Szemle bírálójának figyelmét egy vagy más dologra felhívjam, s egy pár adalékot, melyekre talán nálam is jobban emlékszik, utánjárás nélkül kezéhez juttassak. Ha ítélete véleményemmel egyben vagy másban összetalálkozik, örülök rajta. Similis simili gaudet. — Távol a nagyvilág zajától magányba vonúlva, minden irodalmi segédeszköztől megfosztva, ha idézeteim nem lennének szó szerint közölve, szolgáljon mentségemül, hogy azok a könyvek és lapok, melyekre hivatkozom, nem levén kezeim közt, idézeteimet gyarló emlékezet után adom.

Mindenek előtt ki kell jelentenem, hogy Gregussnak az ellenzéki lapok megtámadása folytán a Pesti Naplóban közzé tett ama nyilatkozatát, — mely szerint előszavát megsemmisítvén, e kiadást nem tekintheti többé sajátjának, — nem vehetjük kellő figyelembe. Ezen kiadás úgy a mint van, — leszámítván azt a kevés közbeszúrás és pótlást, melyet a lapok megtámadása folytán az Athenaeum igazgatósága megtenni még jónak látott, — egészen a Greguss intentioi szerint állott elő; úgy hogy a kiállítás, a költemények felosztása és rendezése semmiben nem változván, a szerkesztés körül követett egész eljárásért, mint a kinek felügyelete alatt nyomtatott e kiadás, Greguss a felelős; ha netalán némi hiányok és botlások követték el, senki mást, egyedül csak őtet, lehet a hibákért kérdőre vonni.

Szerintem a költemények rendezésénél, tekintve a csoportosítást, de nem az elhelyezést, Greguss igen helyesen járt el. A mennyiben külön csoportban közli a nagyobb vagyis «elbeszélő költemények»-et, felvévén ezek közé «A helység kalapácsá»-t is, mely hogy az «összes költemények» közül annak idejében kimaradt. ebben a kiadással kötött szerződése gátolta a költőt. Én ezeket mindjárt a kötet elejére tettem volna, követvén ebben is Petőfinek az «összes költemények» kiadásakor adott példáját. Közvetlen ezek után adtam volna a «kisebb költemények»-et évsor szerint; míg Greguss a kisebb költeményeket legelől közölvén, az elbeszélő költeményeket emezek után sorozza, hogy miért? ő tudja legjobban.

Itt egy körülményt nem hagyhatok szó nélkül. Greguss azt mondja egy helyt előszavában, hogy egy pár költeményt hátrább sorolt, mint a mely helyen azok az első kiadásokban vannak; erre az kényszerítette, hogy midőn a nyomtatás azon helyig haladt, nem levén készek az illető költeményhez rajzolt képek, e miatt az ugys hosszúra nyúlt nyomtatási időt nem akarta még inkább meghosszabbítani. — Ez azonban nem ok, csak kifogás. A kisebb költemények rendezésénél kell lenni egy bizonyos elvnek, mely előtt minden más egyébnek háttérbe kell vonulni. Szerintem, ha Petőfi költeményeiből teljes kiadást rendezünk, az 1842—1846. év kisebb költeményeit egyedül csak azon sorrendben adhatjuk, melyben azt a költő 1847-ben megjelent «összes költeményei» kiadásában maga elrendezte. Az 1847—1849. év kisebb költeményeinél pedig az a sorrend tartandó meg, melyet a költő sajtó alá

rendezett vagy összeirt költeményeinél szintén maga állapított meg. És ez igen természetes. A költemények keletkezésök szerint időrendben következ-
 vén egymás után, a hatalmas költői szellem koronkénti fejlődését ez tükrözi
 vissza legtisztábban. Az előbbieket, t. i. az 1842—1846. év termékei közé nem
 venném fel «A magyar nemzet» című költeményt sem, noha az, mint tudjuk,
 nem a Petőfi hanem öreg censored akaratára folytán maradt ki az összes költe-
 mények közül, — mivel annak helyét a többiek közt aligha volnánk képesek
 kijelölni. Ezt tehát, valamint a költő által első nagyobb gyűjteménye közre-
 hocsátása alkalmával kihagyott több más költeményt is, — a mint ezt
 Greguss is igen helyesen tette, — külön csoportban kell adni. Így külön
 csoportra maradnak még s a kihagyottak elé sorolandók közvetlen az ifju-
 kori kísérletek; valamint külön csoportra az az egy pár töredék, ide nem
 értve a «Lehel vezér» című elbeszélő költeményből fenn maradt részt,
 melyet a nagyobb vagyis elbeszélő költeményekhez ohajtanék csatoltatni,
 a mennyiben az első ének be van fejezve. Végül az a néhány költemény
 jönne, melynek kézírata nem maradt fenn s csak másod vagy harmad kéz
 utáni másolatai vannak meg, melyeket Greguss, mint nem hiteleseket,
 szintén megjelelt.

Ama hét vagy nyolcz költemény kihagyásáért, melyeket a törvény
 iránti tekintetből mellőzött, nem kárhoztatom Gregussat. Helyes az elv, mely-
 ből kiindult; okosan tette, hogy ugyan köztök egy pár olyan,
 melyet néhány szó vagy sor kihagyásával lehetett volna még közölni, de ha
 csonkán nem akarta adni, tőle függött, hogy egészen kihagyja. Ha jól emlék-
 szem, talán mindenik megjelent vagy külön vagy pedig a forradalmi lapok-
 ban, így a nagy közönségre nézve sincsenek elveszve, csak fáradságát ne
 sajnálja, a ki meg akar velök ismerkedni. — Nagyobb baj az, hogy azon
 költemények közül is hiányzik, *hiányozhatik* több, melyek nyomtatásban
 megjelentek ugyan, de a melyeket maga Petőfi összes költeményei kiadásakor
 őnszántából mellőzött. Gregussnak, mint szerkesztőnek, kötelessége lett volna
 végig forgatni az akkori lapokat, megtekinteni azt az egy pár szépirodalmi
 emlékkönyvet, mely Petőfi fellépése korától 1849-ig megjelent, hogy valami-
 kép egy vagy más ki ne maradjon, s a kiadás a szó valódi értelmében teljes
 legyen. Ezt azonban nem tette. Most nem vagyok abban a helyzetben, hogy
 e mulasztását helyre hozzam; később talán, ha érkezésem lesz rá, meg-
 teszem. Addig is állításom igazolásul itt közlöm a következő költeményt,
 mely az eddigi kiadásokban nincs benne Az «Életképek» 1845. első félévi
 folyamának 10-dik számában a 314—315. lapon van közölve Petőfitől három
népdal; I., Esik, esik, esik. stb. II., Gyere, lovam, hadd tegyem rád nyergem,
 stb. a III., alatt pedig a 315. lapon a következő költemény:

A hegyoldalt venyigesor takarja	Apám után szép vagyonhoz jutottam,
Megvert engem az uristen haragja;	Vagyonomat egy fillérig elitam;
Avval vert meg engemet,	Most napszámra dolgozom,
Hogy venyigét teremtett,	Ha napszámom kikapom,
Venyigére gerezdet gerezdet!	Kocsmába mék, eliszom eliszom!

Ha jól emlékszem, talán a Pesti divatlapban a «Felhők»-ből adott
 mutatványok közt is fordul elő egy, melyet a költő később sem az önálló
 füzetbe sem összes költeményei közé nem vett föl. Helyesen tette. Nem

emlékszem már az egészre szósz szerint, csakhogy olyanféle esemény van benne leírva, hogy: egyik szobában a férj fekszik a halálos ágyon, s felesége a másik szobában «új szeretőjével bujálkodik!» — Bár hogyan ítéljük is meg a verset, tény, hogy a Petőfié, s ha költeményeiből teljes kiadást rendezünk, nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Még egy kimaradt költeményről akarok szólni, melyet szintén Petőfiének tartok. — Nem hiába mondják Petőfiről, hogy a fiatalság költője. Emlékszem, mint gymnasialis tanulóknak mennyire bálványoztuk, mennyire rajongtunk érte. Könyv nélkül szavaltuk hazafias verseit; összeirtuk a censura által eltiltott forradalmi költeményeit, nem csak a lyraiakat, de volt köztünk olyan akárhány, ki a több ívre terjedő «Apostol»-t is lemásolta. Tiltott költeményeinek egy ilyen kisdud gyűjteménye van ma is abból a korból birtokomban; ezek közt van egy költemény, mely a jelen kiadásban nincs meg, sem a kihagyottak közt nem említi Greguss. Hogy nyomtatásban megjelent-e valaha és hol? nem tudom jelenleg eldönteni; de hogy tőle való, nincs okunk rajta kételkedni, legalább a hang, bátran kimondhatjuk, szakasztott az övé.*) A szóban forgó költemény címe: «Új esztendő napján 1849.» Petőfi egyik német fordítója, Opitz Tivadar, a költő válogatott műveiből összeállított egyik kötetében az említett költeményt szintén Petőfiének tulajdonítja. (Lásd: *Alexander Petőfi*. Von Theodor Opitz. — Petőfi's Leben. — Der Zaubers Traum. — Salgó. — Istók der Narr. — Maria Szécsi. — Patriotische und revolutionäre Lyrik. — Bern, 1868. Haller'sche Verlagshandlung.) Elégé sikerült fordítása olvasható ugyanott a 354—355. lapokon. Ugy látszik azonban, hogy Opitz a forradalmi költeményeket, még azokat is, melyek nyomtatásban megjelentek, kézirat után fordította; s hogy ez nem a költő kézirata volt, kitűnik abból, hogy az «Austria» című költemény egyik helyéhez, — noha ez az Életképek 1848. évi folyamában megjelent, — könyve 369. lapjának az alján megjegyzi: «Hier war das Manuskript *verwisch*t, so das diese Zeile vielleicht mehr nach dem Gedankenzusammenhang als nach dem Wortlaut übersetzt ist.» — Legyen bár mi a dologban, mindenesetre jobban cselekszünk, ha egy különben sikerült költeményt, habár eredetére nézve kétes is, felvesszünk a gyűjteménybe, mint akkor, ha valóban a költőtől származott is, de mivel nem hiteles, veszni engedünk. Abban a reményben, hogy hitelességét később talán még be lehet bizonyítani, ide írom az egész költeményt.

Új esztendő napján 1849.

Megeríte ezt az évet is,
Megeríte a magyar haza,
A vészés égen elborúlt,
De nem esett le csillaga.
Meg van vagdalva, vérzik a kezünk,
De még azért elbírjuk fegyverünk,
S a merre vág:
Ott hagyja fájó, mély nyomát.

Ott hagyja fájó, mély nyomát
Haramja csorda! képeden,
Hogy majd az itéletnapon
E bélyeg vádolód legyen,
Vádolód az isten színe előtt
És gyujtsa rettentő haragra őt
Te ellened,
Ki ránk veszett fogad fened.

*) Gyermekekről mondják: *szakasztott mássa* t. i. az apjának vagy az anyjának.

De mi az ítélet nekünk!
 Ha lesz is az, sokára lesz,
 És a mi több, és a mi fő,
 Az isten könyörületes;
 Még majd kegyelmet adna nekik ő...
 Ne várakozzunk! e vérengző
 Kutyák felett
 Tartsunk magunk ítéletet.

Tartsunk oly vér-ítéletet,
 Hogy elborzadjon a világ;
 Mindaddig szórjuk rájuk a
 Szörnyű halálos nyavalyát,
 A míg hírmondónak marad csak egy,
 Ki majd otthon reszketve mondja meg,
 Hogy jaj neki,
 Ki a magyart nem tiszteli!

Nekünk az isten most kevés,
 Mert ő nem eléggé kemény;
 Hozzád imádkozom pokol!
 Az új esztendő ünnepén:
 «Öntsd szíveinkbe minden dühödöt,
 Hogy ne ismerjünk könyörületet,
 Míg e gazok
 Közül a földön egy mozog!»
 (Debreczen.)

Ha már egyszer hiányokról beszélek, nem hagyhatom szó nélkül azt a nagy hiányt, hogy a kötethez nincsenek jegyzetek mellékelve. Greguss ugyan, — mert mint fentebb mondtam, mindennemű hibáért ötlet kell felelőssé tennünk, — átlátta, hogy Petőfi költeményeihez több helyen magyarázat szükséges, de, — veti utána, — csupán Petőfit akarván adni, nem akartam ezekkel a könyvet tarkítani. — Nem tettem ugyan fel Gregussról, — a ki tudtommal egy logikai kézikönyvet is lefordított, — hogy ha már átlátja, hogy a jegyzetek valójában szükségesek, ezeknek elhagyását vagy a könyv tarkaságát tartja-e nagyobb hibának. S ha ezt az összehasonlítást megtette, a kettő közül miért nem a kisebbet követte el? — Mivel pedig a jegyzetekben több olyan dolgot mag kellett volna érinteni, melyek nem csupán egyes költeményekre, hanem vagy az összesre vagy azok nagy részére vonatkoznak, kár lett volna velők a szöveget tarkítani, nagyon jól elfértek volna azok a kötet végén; négy vagy öt ívvel több vagy kevesebb, úgy hiszem, ekkora kötetnél nem sokat határoz. Azon kívül hogy egy pár felvilágosító szó mily egészen más világításban tüntet elő néha olyan költeményt is, melyen az olvasó figyelme talán könnyedén átsiklik; mennyivel becsebbnek tünik fel előtte, ha ismeri a körülményeket, tudja az indokot, melyek annak létre jötte körül közre működtek: itt lett volna helyén egyet-mást elmondani a korábbi kiadásokról is. Nem vagyok egy véleményen az «Erdélyi Múzeum»-mal, (1874. évi folyam, 1. szám.) mely a «Szerelem gyöngyei», a «Cziprus lombok» és a «Felhők» czíme alatt külön kiadásokban megjelent költeményeket újból ezen czímek alatt, elválasztva a többi kisebb költeményektől, külön csoportokban és római számok alatt (I. II. III. stb.) kívánja a teljes kiadásban közrebocsáttatni, mivel szerinte «ezen czímekhez az utókornak kétségtelen joga van.» Én azt tartom, nincs joga, mivel maga a költő mellőzte ezen czímeket az általa később rendezett összes kiadásban; csak a jegyzetek közt volna szükséges megérinteni, hogy mindegyik külön cím alatt mely költemények voltak egyik vagy másik kiadásban közrebocsátva. — Színtén a jegyzetek közt lett volna helye annak a néhány variánsnak, mely Petőfinek egy pár költeménye után fenn maradt, s mely

ránk nézve annnyival inkább érdekes, mivel mindenik szóló tanúbizonysága a költő lelkiismeretes eljárásának s az örökszép iránti hódolatának.

Mielőtt leveletem befejezném, szólok még egy pár szót a költeményekhez mellékelte illusztrációkról is. Nem tudom minek tulajdonítani azt a körülményt, hogy ahhoz a vershez, mely épen Barabás rajzának köszöni lételetét, értem a «Vándor élet»-et, a költemény tárgyát képező rajz nincs mellékelve. Sajnálni lehet továbbá azt is, hogy a «Helység kalapácsa» első kiadásának borítékán levő két torzkép, — a mennyiben többek állítása szerint ezeket maga a költő rajzolta, nem tekintve hogy kitűnően sikerültek s már csak azért is rendkívül érdekesek ránk nézve, — nincsenek az illusztrációk közé felvéve. Vagy talán nem volt szándéka a szerkesztőnek torzképeket adni? De akkor miért vette fel a «Bolond Istók» utólján levő képet, mely valóságos caricatura. A költő már magáról az elhagyatott épületről megjegyzi, hogy «nem paraszt kőműves rakta», s habár nem tudjuk is róla, hogy rom-e vagy kőhalom, de az világos előttünk, hogy nem afféle paraszt viskóval van dolgunk. Maga az életunt öreg úr, — habár a költő egy szóval sem érinti társadalmi állását, de szavaiból s egész gondolkozásmódjából kitetszik, — hogy nem a köznép fia. Bolond Istók sem paraszt suhancz, kinek talán természetes józan esze s tréfára hajlandó természete van; hanem iskolázott ember, ki fiatalága daczára sokon ment már keresztül, a sors hányatásai közben sokat tanult s egy egész élet boldogítására elég tapasztalatot szerzett. A sanyarúság között ruhája lerongyolott az emberi ábrázat csaknem egészen eltűnt már róla: de megmenté annyi hányatás közt is erkölcsi érzése tisztaságát, kedélye gyermeteagségét, van erős hite a jövőben; s midőn a neki való kört végre megtalálja, képes erélye szilárdságánál fogva, gyámolítatva a mindenható szerelem által is, az addig elhagyatott pusztai lakot a boldogság és megelégedés viruló, csendes tanyájává tenni. — A szóban levő kép egy szegény sorsu paraszt családot tüntet elénk; két felől egy-egy éltes gatyás ember ül, s nem tudjuk, melyik közülök az öregebb. A közepén fonogató piros pozsgás menyecske lábainál a két-három éves kis gyermekek helyett két nagy kamasz suhanczár hencsergődzik a földön. Egy szolgáló leányt, vagy legalább a «nagyanyám-nagyanyját» hiába keressük a képen, pedig arról sem lett volna szabad megfélekedezni a művésznek. De ha az alakok nem állának is oly távol azoktól, a kiket a költő rajzolt, hol veszi magát még az esetben is a lobogó *kandalló*? hisz azon a vidéken, hova a költőnek «szíve, lelke mindig visszavágyott», melynek lakója élt mindig emlékezetében, ha a népről énekelt, — még nevérol is alig ismerik a kandallót, ott csak a boglya-kemencze uralkodik. — Szóval én nem ilyenek képzelem azt a kis családot, s nem így azt a jelenetet, midőn kinn a süvöltő szél kavarja a havat, benn a szobában pedig «perg a rokka, víganzeneg a dal.»

Nem sokkal tartom sikerültebbnek a «Befordultam a konyhára» kezdetű dalhoz mellékelte képet sem. Igaz, ugy van előállítva az egész jelenet, a mint a költő megénekelte, de az egész nem gyakorol ránk mélyebb benyomást. A tűzhely mellett sürgölődő lány arcza, termetre elég csinos, de az a konyhába belépő hajdu vagy kisbíró féle alak, már a mint a lábát a küszöbön beteszi is, olyan ügyetlen, hogy ha meg találna is rajta esni az a szerencsétlenség, hogy a leány szeme párja alvó szívét felgyujtáná, csak szánakozni

tudnánk legfőlebb is rajta. — Meglehet, ha azt a képet nem ismerném; melyet Munkácsy rajzolt ehhez a költeményhez, jobban meg volnék ezzel is elégedve, de így okvetlenül amannak kell adnom az elsőséget, noha Munkácsy nem követte is szószerint a költőt, de művében a teremtő szellemet az első pillanatra felismerjük. Az ő képén egy mezítlábás, pöre gatyás legény áll a tűzhely mellett, rá akar gyújtani, de a mint a leányra néz, a pipán *túl* teszi a tüzet; a hajadon a konyha közepén guggolva egy fazekat mosott el, a közben hogy a legényre kacsint, a mosogató tálba akarná önteni a fazékvizet, de nincs ott sem a szeme sem az esze, az egészet a tál *mellé* önti. — Sajnálni lehet, hogy ez a kép elkerülte az illetők figyelmét, mindenesetre e kiadásnak, ha az illusztrációk közlé felveszik, csak díszére vált volna. — Az itt említettekén kívül talán az egy «Alku» című dalhoz (Juhász legény, szegény juhász legény, stb.) mellékelt képhez férne még egy pár szó, — itt főleg a leány alakját és ügyetlen állását illetőleg — a többiek eléggé, sőt a tájképek valamennyien kitűnően sikerültek s úgy az illető művészeknek, valamint az Athenaeum társulatnak is az egész munka díszes kiállításáért elismerést szereznek.

Talán ha maga a könyv kezemnél volna, többet is szólanék még róla, de így egy futólagos áttekintés után, csupán emlékezetből nem akarok még több penna hegyre való dolgot keresni, a nélkül is eleget időztem a szerkesztés körül történt mulasztások és hiányok kimutatásánál. Petőfi költeményeinek még ez a kiadása sem teljes ugyan, de reményünk van, hogy az lesz nem sokára. Bár egyéb műveinek csak ennyire teljes kiadását is megérnök mielőbb!

Mindezeknek utána pedig a mi a magam állapotát illeti, arra nézve csak azt mondhatom a költővel: «Ujjonnan visszatért a régi baj», s így annak az időnek nagy részét, vagy talán majd egészen, melyet pihenésre, nyugalomra használtam volna, megint betegeskedéssel töltöm el. Bolond az ember, ha bármely dologban is igen lelkiismeretes. Az a köszönet érte..... De nincs okom egyáltalán panaszra. Gyámoltalan ember vagyok de nagyon. Meglehet, máshol akkora darab kenyeret sem adtak volna a kezembe, mint a mekkorát itt kapok. — Egyedül Gyulai úr az, a kinek ezt elmondhatom; elmondom, mivel azon idő óta, a mikor megismertem, érdememen felül jó szívű és nyájas volt irántam. Az ég áldja meg érte!

Tiszteletemet kedves ipának és a kisasszonynak legyen szíves átadni. A gyermekeket csókoltatom. Maradtam

igaz tisztelője
Török Károly.

Közli: KOZOCSA SÁNDOR.

EGRESSY GÁBOR SZOBRA.

A *Bánk bán* színrehozójának, Egressy Gábornak († 1866. júl. 30.) halála után tisztelői mozgalmat indítottak, hogy a Nemzeti Színháznál mellszoborral örökítsék meg a nagy drámái színész emlékét. A kegyeletes mozgalom egyik lelke, Várady Gábor országgyűlési képviselő, 48-as honvédezeres Haynald Lajos kalocsai érsekkel is érintkezésbe lépett ebben az ügyben. Haynald